

**ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ:**

ДОКТРИНА І ПРАКТИКА

**ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ:
ДОКТРИНА І ПРАКТИКА**

Київ • 2022

УДК 341.64:342.7](4)(07)
К-21

Застосування судами Конституції України: доктрина і практика,
Київ: ВАІТЕ, 2022. – 604 с.

Упорядники: А.А. Єзеров та Д.С. Терлецький.

ISBN 978-617-7627-74-5

Видання включає розвідки максимально широкого діапазону теоретичних та практичних питань, які постають під час застосування судами Конституції України – акта найвищої юридичної сили, норми якої є нормами прямої дії. Окрему увагу присвячено функціональній взаємодії судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України в контексті судового захисту конституційних прав і свобод особи.

Для суддів, юристів-практиків, науковців, а також усіх, хто цікавиться проблематикою застосування Конституції України під час здійснення правосуддя.

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Видано за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. У цій публікації висловлено виключно погляди авторів. Вони не обов'язково збігаються з офіційною позицією Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

© Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2022

АВТОРИ

Анцупова Тетяна Олександрівна, суддя Великої Палати Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор – розділ 2.4;

Бабанли Расім Шагінович, керівник департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду, доктор юридичних наук – розділ 2.11 (спільно з Луспеником Д.Д.);

Берназюк Ян Олександрович, суддя Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України – розділи 2.1., 3.6;

Білак Мирослава Вікторівна, суддя Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор – розділ 1.2;

Венгер Володимир Миколайович, доцент кафедри загально-теоретичного правознавства та публічного права Центру дослідження верховенства права Національного університету «Києво-Могилянська академія», експерт Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія), кандидат юридичних наук, – розділ 1.1;

Водянніков Олександр Юрійович, національний радник з юридичних питань Координатора проектів ОБСЄ в Україні, кандидат юридичних наук, LL.M – розділ 2.2;

Гацелюк Віталій Олександрович, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України – розділ 3.11;

Гловюк Ірина Василівна, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді, Заслужений юрист України – розділ 3.10;

Грищук Оксана Вікторівна, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор – розділ 1.3;

Губська Олена Анатоліївна, суддя Верховного Суду, доктор юридичних наук, доцент – розділ 3.2;

Дашутін Ігор Володимирович, суддя Верховного Суду, доктор юридичних наук – розділ 3.4;

Єзеров Альберт Анатолійович, суддя Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент – передмова, розділи 2.3. (спільно з Терлецьким Д.С.), 2.10, 2.14;

Князєв Всеволод Сергійович, Голова Верховного Суду, доктор юридичних наук – розділ 2.5;

Коваленко Наталія Володимирівна, суддя Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор – розділ 2.8;

Кравчук Володимир Миколайович, суддя Верховного Суду, доктор юридичних наук – розділ 3.1;

Краснов Єгор Володимирович, суддя Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент – розділ 3.7;

Лемак Василь Васильович, суддя Конституційного Суду України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор – розділ 1.4;

Луспенник Дмитро Дмитрович, секретар Пленуму Верховного суду, кандидат юридичних наук, доцент – розділ 2.11 (спільно з Бабанли Р.Ш.);

Михайленко Дмитро Григорович, суддя Вищого антикорупційного суду, доктор юридичних наук, професор – розділ 3.12;

Радишевська Олеся Ростиславівна, суддя Верховного Суду, доцент кафедри службового та медичного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук – розділ 1.5;

Рибачук Андрій Іванович, суддя Верховного Суду, секретар судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду – розділ 2.7;

Різник Сергій Васильович, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці, професор кафедри конституційного права Львівського національного університету імені І. Франка, заступник голови Науково-консультативної ради при Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, професор – розділ 2.6;

Смокович Михайло Іванович, суддя Верховного Суду, голова Касаційного адміністративного суду, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України – розділ 3.3;

Совгіря Ольга Володимирівна, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор – 2.9;

Стеценко Семен Григорович, суддя Верховного Суду, член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор – 3.8;

Терлецький Дмитро Сергійович, завідувач кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія», член Науково-консультативної ради при Верховному Суді, член Науково-консультативної ради при Конституційному Суді України, заступник голови комітету з питань верховенства права Національної асоціації адвокатів України, кандидат юридичних наук, доцент – розділи 2.3. (спільно з Єзеровим А.А.), 2.12, 2.13;

Хохуляк В'ячеслав Віссаріонович, суддя Верховного Суду, доктор юридичних наук, доцент – розділ 3.5;

Шумило Михайло Миколайович, заступник керівника департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду – начальник правового управління Касаційного цивільного суду, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник – розділ 3.9.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I.

СУДОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ:

ВИХІДНІ ПРИНЦИПИ 20

1.1. ПРЯМА ДІЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ 20

1.2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 39

1.3. КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ТА ПРИНЦИПИ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИМИ СУДАМИ. . 60

1.4. БЕЗПОСЕРЕДНЄ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ 77

1.5. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ПРОЦЕСУ
ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 94

РОЗДІЛ II.

ФУНКЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ СУДІВ СИСТЕМИ

СУДОУСТРОЮ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ. 111

2.1. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ
ЯК СУДУ ПРАВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЄ СТАЛІСТЬ ТА ЄДНІСТЬ
СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 111

2.2. ПРЯМА ДІЯ КОНСТИТУЦІЇ І РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ
МІЖ СУДАМИ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ І КОНСТИТУЦІЙНИМ
СУДОМ УКРАЇНИ 144

2.3. СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ	173
2.4. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЦІННІСНО-ПРАВОВА ОСНОВА ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ВЕЛИКОЮ ПАЛАТОЮ ВЕРХОВНОГО СУДУ ВИКЛЮЧНИХ ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ У СФЕРІ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ	187
2.5. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ЗРАЗКОВИХ СПРАВАХ	195
2.6. ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ УКРАЇНИ ПРЕЗУМПЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ	215
2.7. ПРЯМА ДІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ: СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ	228
2.8. АКТИ І ЮРИДИЧНІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРАКТИКУ ВЕРХОВНОГО СУДУ (НА ПРИКЛАДІ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАХИСТОМ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ).	251
2.9. КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ.	279
2.10. НЕКОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ПРАВОВОГО АКТА ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ ОСТАТОЧНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ	295
2.11. ЗВЕРНЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО НЕКОНСТИТУЦІЙНОСТІ ЗАКОНІВ: ПЕРШИЙ ДОСВІД ПІСЛЯ РЕФОРМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.	316
2.12. ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩІ НАСЛІДКИ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	323

2.13. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ АКТАМИ, ЩО
ВИЗНАНІ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМИ 338

2.14. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ
ЗУПИНЕННЯ ТА ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ 345

РОЗДІЛ III.
СУДОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД 359

3.1. ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ПО ЗАХИСТ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ. 359

3.2. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ТА ПРАВО НА ПРОФЕСІЙНУ
ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ. . . 372

3.3. СУДОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ 389

3.4. ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ КОНСТИТУЦІЇ ПІД ЧАС
ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ. 409

3.5. ЗАСТОСУВАННЯ ВЕРХОВНИМ СУДОМ ПОЛОЖЕНЬ
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК НОРМ ПРЯМОЇ ДІЇ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ
ПОДАТКОВИХ СПОРІВ. 427

3.6. КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ
ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ. 443

3.7. КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ У СФЕРАХ ПРАЦІ
ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 471

3.8. ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ СТАТТІ 49 КОНСТИТУЦІЇ
(ЗАХИСТ «МЕДИЧНИХ» ПРАВ) 494

3.9. ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ	506
3.10. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	530
3.11. ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ У ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	545
3.12. КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТУ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ	567

3.10. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному провадженні України, зважаючи на його публічний характер та можливість застосування істотних інтрузивних заходів, важливість застосування норм Конституції України¹ переоцінити складно, тим більше, що ряд норм Конституції України мають кримінально-процесуальний характер і реалізуються виключно або переважно у кримінальному провадженні. До таких положень можна віднести:

- норми, які регламентують позитивні зобов'язання держави щодо охорони та захисту основоположних прав та свобод людини, які можуть бути обмежені або порушені у кримінальному провадженні: права на свободу та особисту недоторканність, на повагу до гідності, на недоторканність житла та іншого володіння, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, на недоторканність особистого і сімейного життя (ст.ст. 28-32 Конституції України);

- норми, які регламентують доступ до ефективних засобів захисту, зокрема до суду, і гарантії справедливості провадження (ст.ст. 55, 59, 61, 62, 63, 124, 129 Конституції України)

- норми, які регламентують роль адвокатури (ст. 131-2) та функції прокуратури (ст. 131-1 Конституції України).

Загалом, «норми Конституції являють собою концептуальну основу кримінально-процесуального права і визначають стратегію його розвитку і застосування»². Попри таку важливість норм Конституції України для здійснення кримінального провадження та норму ст. 8 Конституції України стосовно того, що норми Конституції України є нормами прямої дії, у чинному законодавстві немає положень, які б більш детально регламентували застосування норм Конституції у кримінальному провадженні. Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 21.10.2020)

² Дроздов О, Джерела кримінально-процесуального права України: монографія. Харків: ФОРМ Вапнярчук Н.М. 2008. С. 70.

України (далі – КПК України) передбачає, що ‘кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України’, та те, що ‘під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов’язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України’, проте, більш детально не передбачає особливостей застосування норм Конституції України, зокрема, при здійсненні судової діяльності (діяльності слідчого судді та діяльності суду із здійснення правосуддя). Певні рекомендації надавалися Постановою Пленуму Верховного Суду України № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996:

«Суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі: 1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом; 2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй; 3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою міністрів Автономної Республіки Крим, суперечить Конституції України; 4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України»¹.

Немає і достатніх доктринальних напрацювань із зазначених питань. Окремі питання застосування норм Конституції України у кримінальному провадженні розглядалися Ю.П. Аленіним, В.М. Вільгушинським, В.К. Волошиною, В.В. Городовенком, О.М. Дроздовим, О.В. Капліною, О.Ю. Костюченко, К.В. Легких, Т.О. Лоскутовим, М.І. Пашковським, М.В. Савчиним, І.А. Тітком, О.Г. Шило та ін., проте, ці питання розглядалися, як правило, у межах дослідження окремих проблем кримінального провадження, системні комплексні дослідження цього питання ще не проводилися. Винятком є пропозиції М.В. Савчина, які

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

можна використати як методологічну основу для застосування судами України норм Конституції України як безпосередньо діючого права¹.

Відповідно, метою цього дослідження є ідентифікація концепцій (доктрин), які вже вироблені Конституційним Судом України (далі – КСУ) при розгляді питань стосовно конституційності норм КПК України; систематизація та аналіз практики Верховного Суду (далі – ВС) стосовно тлумачення ст. 55 Конституції України та п. 8 ст. 129 Конституції України.

Концепції, вироблені КСУ при розгляді питань конституційності норм КПК України

КСУ України вже виніс певну кількість рішень стосовно конституційності норм КПК України, зокрема: у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23.11.2017; у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24.04.2018; у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13.06.2019; у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чорнобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України від 25.06.2019; у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17.03.2020; у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності

¹ Савчин Михайло. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. С. 245-246

Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17.06.2020.

Отже, важливо визначитись, які саме концепції розроблені КСУ, адже вони впливатимуть і на нормотворчу діяльність, і вже впливають на подальшу судову практику.

Найперше слід звернути увагу на те, що питання захисту права на свободу та особисту недоторканність в ряді рішень КСУ тлумачаться у зв'язці із положеннями ст. 55 Конституції України та п. п. 8 ст. 129 Конституції України: зокрема, це характерно для рішення КСУ у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13.06.2019; у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17.03.2020.

Зокрема, у рішенні КСУ у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13.06.2019, крім того, що КСУ відтворив свою юридичну позицію щодо права на свободу (п.2.2.) та зазначив критерії обмеження права на свободу та особисту недоторканність (п.2.2.), які базуються на вироблених ЄСПЛ критеріях правомірності обмеження прав людини, витлумачив забезпечення права на апеляційний перегляд справи (п. 2.3). Проте, як вже зазначалося, на жаль, КСУ не підтримав тлумачення змісту п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України як такого, що поширюється на перегляд ухвал слідчих суддів, хоча, як видається, воно є релевантним у цьому випадку, і відстоювалося І.В. Гловюк¹.

Аналіз цього рішення КСУ дозволяє виокремити відтворену КСУ **концепцію оперативності апеляційної перевірки**, зокрема, обмеження права на свободу та особисту недоторканність. Адже:

¹ Гловюк І., Пашковський М. Конституційно-юрисдикційний захист права людини на свободу: кримінально-процесуальний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019.№ 4. С. 226. URL: http://lsej.org.ua/4_2019/62.pdf

«Конституційний Суд України вважає, що неможливість своєчасного апеляційного перегляду рішення суду першої інстанції про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою унеможливорює ефективну та оперативну (дієву) перевірку правомірності обмеження конституційного права особи на свободу на стадії судового розгляду. Неможливість оскарження особою чи її захисником в апеляційному порядку ухвали суду про продовження строку тримання під вартою створює умови, за яких помилкове рішення суду першої інстанції, чинне протягом тривалого часу, може призвести до тяжких невідворотних наслідків для зазначеної особи у вигляді безпідставного обмеження її конституційного права на свободу.

Надання особі права на апеляційний перегляд судового рішення про продовження строку тримання під вартою під час судового провадження є проявом гарантії виконання державою міжнародних зобов'язань зі створення умов із забезпечення кожному підозрюваному, обвинуваченому (підсудному) дієвого юридичного засобу захисту його конституційних прав і свобод відповідно до міжнародних стандартів, потрібною гарантією відновлення порушених прав, свобод і інтересів людини, додатковим механізмом усунення помилок, допущених судом першої інстанції під час розгляду кримінальних справ до ухвалення рішення по суті»¹.

Крім того, КСУ, надаючи тлумачення поняттю «забезпечення права на апеляційний перегляд справи», виходить із системного зв'язку права на судовий захист та цілей правосуддя (у аспекті запобігання наслідкам можливих судових помилок) і захистом інших конституційних прав особи (п. 2.3.), що свідчить про розвиток ним **концепцію ефективності судового захисту**, у тому числі засобами судового контролю, у кримінальному провадженні, закладену у попередніх рішеннях (наприклад, у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини

¹ Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 4-р/2019 у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30.01.2003; за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України від 11.12.2007; у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин сьомої, дев'ятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236-8 Кримінально-процесуального кодексу України від 30.06.2009). Крім того, як вже зазначалося, КСУ розвинуто **концепцію розширення судового контролю захисту прав і свобод** саме в аспекті ст. 55 Конституції України та ст. 13 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод¹. Про розвиток цієї концепції свідчать і мотиви рішення у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17.06.2020, які, розвиваючи позицію, викладену у рішенні від 13.06.2019 стосовно права на апеляційний перегляд справи як конституційну гарантію реалізації інших прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя та обсягу права на апеляційний перегляд справи, що має гарантувати особі ефективну реалізацію права на судовий захист, полягають у наступному:

‘встановлений законодавцем обсяг судового захисту стосовно оцінки бездіяльності уповноважених державних органів має забезпечити ефективність судового контролю, який має бути забезпечено під час розгляду відповідних питань хоча б у двох судових інстанціях: законодавець має запровадити такий обсяг судового контролю за бездіяльністю слідчого чи прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Реєстру після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення, що дозволяв би здійснити ефективний судовий контроль щодо відповідних питань та за наявності підстав надати особі можливість ініціювати

¹ Гловюк І., Пашковський М. Конституційно-юрисдикційний захист права людини на свободу: кримінально-процесуальний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019.№ 4. С. 226. URL: http://lsej.org.ua/4_2019/62.pdf

початок кримінального провадження, а отже, надати їй реальний доступ до судового захисту (п. 5)¹.

Проте, якщо звернутися до рішення у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17.03.2020, то питання про конституційність неможливості апеляційного оскарження ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу вирішувалося, виходячи із системного зв'язку розробленої концепції ефективності судового захисту та **концепції правомірного обмеження права на апеляційне оскарження рішення суду** (у даному випадку – яким справа не вирішується по суті). КСУ у аспекті оскарження проміжних судових рішень, спираючись на свою попередню позицію стосовно обмеження права на апеляційне оскарження рішення суду², визнав, що

«встановлені обмеження або заборона на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті, не можуть бути свавільними, а мають застосовуватися з легітимною метою, бути домірними (пропорційними) та обґрунтованими, не повинні порушувати сутність конституційного права особи на судовий захист» (п. 2.2.).

Знову ж, КСУ зазначив, що «юрисдикція судів (зокрема, першої та апеляційної інстанцій) поширюється на розгляд та вирішення по суті справ у юридичному спорі та кримінальному обвинуваченні, а також інших справ у передбачених законом випадках» (п. 2.2.).

Загалом, проаналізувавши заборону на підставі вищенаведених критеріїв (із застосуванням трискладового тесту) та у аспекті засади рівності перед законом, КСУ визнав, що:

¹ Рішення Конституційного Суду України від 17.06.2019 № 4-р(II)/2020 у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

² Рішення Конституційного Суду України від 08.04.2015 № 3-рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (дата звернення: 20.10.2020) п. 2.2.

«встановлене оспорюваними положеннями Кодексу нормативне регулювання не є свавільним, переслідує легітимну мету та не порушує сутності конституційного права особи на судовий захист.

...

неможливість апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу є розумним обмеженням принципу рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом, яке відповідає завданням кримінального провадження та не порушує конституційних прав людини»¹.

Відмітимо, що І.В. Гловюк висловлювалася протилежна точка зору².

Отже, КСУ України у аспекті тлумачення ст. 55 Конституції України та п. 8 ст. 129 Конституції України, на основі врахування положень міжнародного права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, при вирішенні питань про конституційність, розроблено та розвинуто концепції: ефективності судового захисту; оперативності апеляційної перевірки (зокрема, обмеження права на свободу та особисту недоторканність); концепції розширення судового контролю захисту прав і свобод; концепції правомірного обмеження права на апеляційне оскарження рішення суду.

Зазначимо, що відповідні тлумачення, надані КСУ, надалі були застосовані у практиці Великої Палати Верховного Суду (далі - ВП ВС) та Касаційним кримінальним судом (далі - ККС ВС).

Застосування юридичних позицій КСУ у практиці ВП ВС та ККС ВС

ВП ВС застосовувала юридичні позиції КСУ стосовно тлумачення п. 8 ст. 129 Конституції України при вирішенні питань, пов'язаних із виключною правовою проблемою – оскарженням

¹ Рішення Конституційного Суду України від 17.03.2020 № 5-р/2020 у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

² Лист-запит судді КСУ. Відповідь (науковий висновок) Національного університету 'Одеська юридична академія'. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/m_s_5_p_2020.rar

ухвал слідчих суддів, які не передбачені нормами КПК України. Зокрема, у постанові було визнано, що «апеляційні суди зобов'язані відкривати апеляційне провадження за скаргами на ухвали слідчих суддів про надання дозволу на проведення позапланових перевірок»¹, пославшись виходячи з того, що

«21. В апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК (частина третя статті 392 КПК). Буквальне тлумачення зазначеної норми дає підстави для висновку про те, що ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку лише тоді, коли в КПК є норма, якою це дозволено. Однак Конституційний Суд України, розглядаючи положення пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, дійшов висновку, що апеляційне оскарження судового рішення можливе в усіх випадках, крім тих, коли закон містить заборону на таке оскарження»².

Відповідне рішення було прийнято і з урахуванням того, що через відсутність надійних процесуальних механізмів захисту прав під час підготовчого провадження, є практичним та ефективним право на апеляційний перегляд таких ухвал у стадії досудового розслідування³.

Відповідно, після формування такої позиції ВП ВС ККС ВС виробив практику, згідно якої у разі посилання скаргачника на те, що ухвала слідчого судді не передбачена нормами КПК України, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці законності зазначеної ухвали слідчого судді, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК України⁴ і суд апеляційної інстанції при вирішенні питання про відкриття апеляційного провадження має керуватися ст. 9 цього Кодексу та виходити із загальних засад кримінального провадження, закріплених у ст. 7 КПК⁵. Такий підхід є логічним, бо

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74475959> (дата звернення: 20.10.2020).

² Там само

³ Там само

⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 11 жовтня 2018 року у справі № 757/31138/17-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77088289> (дата звернення: 20.10.2020).

⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 27 грудня 2018 року у справі № 182/4143/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78980139> (дата звернення: 20.10.2020).

протилежне тлумачення у аспекті дії п. 8 ст. 129 Конституції України та ст. 24 КПК України зводилося б до надмірного формалізму та суперечило б сутності права на оскарження та перевірку рішення, яке не передбачено нормами КПК України. Відповідно, така практика ККС ВС враховує юридичну позицію КСУ, згідно якої

«встановлені обмеження або заборона на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті, не можуть бути свавільними, а мають застосовуватися з легітимною метою, бути домірними (пропорційними) та обґрунтованими, не повинні порушувати сутність конституційного права особи на судовий захист»¹.

Більше того, коли в одному з оскаржуваних рішень йшла мова про позапланову ревізію, а не позапланову перевірку, ККС ВС вже без звернення до ВП ВС визнав, що:

«Суд не вбачає підстав змінювати підхід, виражений у цій постанові, лише з тієї причини, що в оскарженій ухвалі мова йде не про позапланову перевірку, а про позапланову ревізію, оскільки ухвали про дозвіл на проведення позапланової ревізії також не передбачені КПК.

...

Як зазначено у згаданому вище рішенні Великої Палати Верховного Суду, ухвалу слідчого судді про надання дозволу на проведення позапланової перевірки не передбачено КПК, то немає ні дозволу, ні заборони щодо апеляційного оскарження такої ухвали. Суд вважає, що цей висновок, *mutatis mutandis*, також стосується й касаційного оскарження ухвали апеляційного суду, якою, всупереч правовій позиції Суду, залишено в силі ухвалу слідчого судді, прийняту поза межами його повноважень, і у випадках, подібних до цієї справи, правило частини 4 статті 424 КПК не може обмежити невід'ємне повноваження Верховного

¹ Рішення Конституційного Суду України від 17.03.2020 № 5-р/2020 у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

Суду забезпечувати єдність судової практики і стабільність правовідносин у державі»¹.

Важливим є питання стосовно застосування судами, зокрема, ВП ВС та ККС ВС, норм Конституції України як норм прямої дії. М.В. Савчин слушно зазначив, що

«загальний суд може застосовувати положення Конституції України як норми прямої дії у разі, коли положення звичайного закону викликають множинне тлумачення і суд, застосовуючи загальні принципи права, добудовує норму права лише в тому аспекті, яка відповідає Конституції, а інші її значення відкидає. При цьому суд має мати на увазі про дієвість та ефективність захисту прав людини у ході такого правозастосування»².

Саме так поступають ККС ВС та АП ВАКС при вирішенні питання стосовно належних суб'єктів оскарження продовження строку тримання під вартою у судовому розгляді. На практиці були випадки, коли такі ухвали оскаржувалися з різних підстав прокурорами. Разом з тим, позиція і АП ВАКС, і ККС ВС була сформована на користь сторони захисту, виходячи саме із мотивів, викладених КСУ у рішенні у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13.06.2019, у зв'язку з цим було зазначено, що 'Конституційний Суд України розширив права обвинуваченого на апеляційне оскарження ухвали, якою обмежено його право на свободу, а не наділив і не мав на меті наділити прокурора таким правом'³; 'окреме апеляційне оскарження ... на підставі рішення Конституційного Суду спрямоване на забезпечення обвинуваченому ... ефективного судового захисту шляхом перевірки судом апеляційної інстанції законності цієї ухвали'⁴.

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів судової палати Касаційного кримінального суду від 24 вересня 2020 року у справі № 635/790/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92021091> (дата звернення: 20.10.2020).

² Савчин Михайло. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. С. 252.

³ Ухвала судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду Михайленка Д.Г. від 11 січня 2020 року у справі № 369/3820/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86843063> (дата звернення: 20.10.2020).

⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 29 квітня 2020 року у справі № 344/13061/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89082808> (дата звернення: 20.10.2020).

Більше того, ККС ВС було розвинуто юридичну позицію КСУ, викладену у рішенні від конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13.06.2019. Адже у рішенні КСУ визнано неконституційним «унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції»¹, а, розвиваючи цю позицію, ККС ВС визнав, що

«Та обставина, що в рішенні Конституційного Суду України, зазначено «продовження строку тримання особи під вартою», а не «обрання» не може слугувати підставою для відмови у відкритті провадження за апеляційною скаргою та обмежує право особи на доступ до правосуддя»².

Аналіз практики ВП ВС та ККС ВС показують специфічний підхід до застосування норм Конституції України як норм прямої дії, адже вони застосовуються переважно через їх тлумачення КСУ та із посиланнями на відповідні юридичні позиції КСУ у постановках та ухвалях ВП ВС та ККС ВС. Не в останню чергу це обумовлено тим, що КПК України у цілому приведений у відповідність до Конституції України, і норми-принципи та інші положення КПК України відображають зміст конституційних норм.

Важливим винятком із цієї практики з позицій прямої дії норм Конституції України є визнання більш широкого тлумачення суб'єктів права на апеляційне оскарження нормами Конституції та відповідне визнання цього права за учасниками кримінального провадження, які прямо і вичерпно не зазначені у ст. 393 КПК України. Зокрема, це стосується ситуацій, коли рішення суду стосується інтересів особи (фактичне твердження про причетність її до вчинення злочину, обмеження майнових прав, потенційний вплив цього рішення на подальші судові рішення щодо особи тощо).

¹ Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 4-р/2019 у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 11 березня 2020 року у справі № 459/3502/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88187834> (дата звернення: 20.10.2020).

Зокрема, ККС ВС визнав, що:

«Конституцією України гарантовано реалізацію права на оскарження рішення у більш широкому розумінні, ніж зазначено в главі 31 КПК, та розширено коло учасників судового процесу, яким забезпечується конституційне право на оскарження судових рішень.

...

З огляду на викладене невключення інших осіб до вичерпного переліку суб'єктів, що мають право на оскарження, передбаченого ст. 394 КПК, за умови, що судові рішення стосується прав, свобод та інтересів цих осіб, не є перешкодою в доступі до правосуддя та для звернення до суду вищої інстанції, що визначено ч. 2 ст. 24 КПК»¹.

Отже, підхід, якого натеper притримується ККС ВС, полягає у тому, що:

«Поняття «забезпечення права» за своїм змістом є більш широким поняттям, ніж поняття «право», яке використовується у главі 31 КПК (провадження в суді апеляційної інстанції), бо воно передбачає, крім самого «права», ще й гарантований державою механізм його реалізації. Забезпечення права на апеляційне і касаційне оскарження включає як можливість оскарження судового рішення, так і обов'язок суду прийняти та розглянути подану апеляцію чи касацію.

Конституція України, яка має найвищу юридичну силу, гарантує реалізацію права на оскарження у більш широкому розумінні, ніж у главі 31 КПК, кореспондується із положеннями статті 24 КПК й розширює коло учасників судового процесу, яким забезпечується конституційне право на оскарження судових рішень»².

І він вироблений завдяки саме прямому застосуванню норм Конституції України та конституційно-конформному поширювальному тлумаченню ст.ст. 24, 393 КПК України. Разом з

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 490/2878/1. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77312962> (дата звернення: 20.10.2020).

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 20 травня 2020 року у справі № 539/3185/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89395924> (дата звернення: 20.10.2020).

тим, у аспекті суб'єктів оскарження тлумачення ст. 393 КПК України у її співвідношенні із ст. 17 слід здійснювати із урахуванням позиції ОП ККС ВС від 18 травня 2020 року¹ у аспекті змісту тексту саме вироку, а не процесуальних документів слідчого, прокурора.

Крім того, слід виділити тлумачення ВП ВС норми Конституції України стосовно підтримання прокурором публічного обвинувачення у суді, зважаючи на колізію визначення функцій прокурора у Конституції, Законі України «Про прокуратуру» та КПК України (державне та приватне обвинувачення), на що вже неодноразово зверталася увага у доктрині². Лише шляхом телеологічного тлумачення норм Конституції України та КПК України ВП ВС дійшла логічного та послідовного висновку про те, що 'участь прокурора у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, врегульованому приписами глави 36 КПК України, відноситься до функції підтримання публічного обвинувачення'³.

Отже, аналіз практики КСУ при розгляді питань стосовно конституційності норм КПК України стосовно тлумачення ст. 55 Конституції України та п. 8 ст. 129 Конституції України дозволило ідентифікувати такі концепції (доктрини), які були вироблені або розвинені та використані КСУ:

- ефективності судового захисту;
- оперативності апеляційної перевірки (зокрема, обмеження права на свободу та особисту недоторканність);
- концепції розширення судового контролю захисту прав і свобод;

¹ Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 травня 2020 року у справі № 639/2837/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89372564> (дата звернення: 20.10.2020).

² Гловюк І. Прокурор у кримінальному провадженні: конституційна та галузева регламентація функціональної спрямованості діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 20-26.

Гловюк І. Тлумачення функції підтримання публічного обвинувачення у практиці Великої Палати Верховного Суду. *Актуальні проблеми судово-правової реформи* : матеріали круглого столу. Одеса, 2019. URL: https://drive.google.com/open?id=1GB4gFq_C03_Q55v79qJCWSSXAKDN8AGw

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 404/6160/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82885531> (дата звернення: 20.10.2020).

- концепції правомірного обмеження права на апеляційне оскарження рішення суду.

ВП ВС та ККС ВС було використано ці концепції при розгляді виключної правової проблеми стосовно апеляційного оскарження ухвал слідчих суддів, які не передбачені нормами КПК України; визначенні кола осіб, які є суб'єктами апеляційного оскарження та прямо не зазначені у ст. 393 КПК України; суб'єктного складу щодо оскарження ухвали про продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час судового провадження в суді першої інстанції.

ВП ВС та ККС ВС, як правило, застосовують норми Конституції України переважно через їх тлумачення КСУ та із посиланнями на відповідні юридичні позиції КСУ у постановках та ухвалях, у тому числі розвиваючи юридичні позиції КСУ (наприклад, стосовно можливості оскарження не тільки продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а й його обрання під час судового провадження в суді першої інстанції). Детермінантою такого застосування є те, що КПК України у цілому приведений у відповідність до Конституції України, і норми-принципи та інші положення КПК України відображають зміст конституційних норм.

Конституційно-конформне поширювальне тлумачення норм Конституції як норм прямої дії дозволило ККС ВС визначити: коло осіб, які є суб'єктами апеляційного оскарження, через наявність інтересу у оскарженні; правову природу публічного обвинувачення у кримінальному провадженні.